

KESZEG VILMOS

A TORDAI SÓVÁGÓK. SZOCIOMETRIAI ELEMZÉS

A TORDAI SÓBÁNYA ÉS ALKALMAZOTTAI

A mindmáig jelentős tartalékot képező erdélyi só évszázadokon keresztül megkülönböztetett figyelemben részesült. Kitermeléséről és értékesítéséről legelőször Zsigmond király rendelkezett 1405-ben. Megtiltotta, elkobzással büntette a nem saját földből származó só értékesítését; egyedül az „országunkban ázott királyi sóink” árusítását engedélyezte (1504. évi XX. törvénycikk). II. Ulászló minden bányá és sókamara hasznát a királyi korona javára foglalta le (1514. évi III. törvénycikk). Az évszázadok során Erdély nemesei a királyi aknákból kikerült só t kedvezményesen, önköltségi áron szerezhatték be (Orbán 1889: 391). A feudális keretek között kitermelését és szállítását a 13. századtól nem szolgák, hanem szabadjogállású telepesek végezték. A telepesek (hospites) bíróválasztási, vásártartási, vámmentes szállítási joggal rendelkeztek. Függetlenek voltak a vajdától és az ispánoktól; a tárnokmesternek voltak alárendelve (Wolf 1990: 1631).

Torda megkülönböztetett szereppel bírt az erdélyi sóbányászat történetében. A mohácsi bukás előtt Erdélyben Tordán, Désaknán, Széken, Kolozson és Vízaknán működött sókamara, amely mind a kitermelést, mind a forgalmazást biztosította. A 15–16. században az erdélyi sóbányászatot a városból igazgatták, a sókamaraispán vezetésével (Wolf 1990:1632). A tordai sókamara Torda központjában, az ágostai kolostor telkén működött, a fedelmek szálláshelyével egy épületben. A sóhivatalok és raktárak, akár csak a Szent Antal bányatemplom kezdetben a város fölött a nyugati oldalon magasodó dombon, a bánya kijárata közelében helyezkedtek el. Miután a bánya 1854-ben új, Újtordára nyíló kijáratot kapott, 1870-ben a hivatalok, a raktárak is leköltöztek a városba.

A kamara saját rétekekkel rendelkezett, ahonnan az igásállatok táplálása történt. Az egyházak tulajdonából három halastó is a kamara kezére került. A város erdejéből került ki a bányához szükséges fa. A kamaraispán a város tulajdonában lévő földeken béreseivel gazdálkodhatott. A sóbánya forgal-

ma jelentősen hozzájárult Torda városi életvezetésének fenntartáshoz. Torda nemes város társadalmában a sóvágóknak fontos szerepe volt. Miután az 1613. október 20–29-i országgyűlés a sóbányákat újra a fejedelem ellenőrzése alá vonta, a bánya alkalmazottait kiemelte a város fennhatósága alól, a sókamara prefektusának szolgáltatta át, s így a különállás jogát biztosította számukra. Peres ügyekben a sóvágók felett nem a város bírái ítéleztek, hanem a saját feletteseik, a sóvágóbíró, a máglás, a kamaraispán. A sóvágóknak nem kellett a malmok, a gátak fenntartásában munkával részt venniük. Bethlen Gábor 1614-ben nekik adományozta az újtordai templom köré épített kastélyt. 1649-ben II. Rákóczi György a sóvágókat mentesítette a katonai szállásadás kötelezettsége alól (Wolf 1993: 7).¹

Az 1870-es évektől a tordai sóbánya csupán a környék sószükségletét elégítette ki, a ki-termelés mérete visszafogottá vált. Évente négy hónapon át történt (Orbán 1889: 390–391).

A sóbánya alkalmazottai között voltak a tisztviselők (számtartó, máglás, kulcsár). A bányászok egyik része egész évre a sóbánya rendelkezésére állt. Ezeket posztós sóvágóknak nevezték, minthogy fizetség fejében posztót is kaptak. A sóvágók másik része csak átmenetileg dolgozott a bányában, s ezért vendég (idegen) sóvágóknak nevezték őket. Az idegenek lehettek a város vagy a közeli települések lakói. A 16-17. századok során a posztós sóvágók június 29-én (Szent Péter és Pál napja) kapták meg a 9 rőf posztót, posztóhiányában a 2, később az 1 forintot. Ugyanekkor – a 17. század második feléig – egy hordó bort és egy ökröt osztottak szét közöttük. A posztós sóvágók naponta leereszkedtek a bányába; a vendégek saját belátásuk szerint dolgoztak, s a kivágott só mennyisége szerint részesültek javadalmában. A posztósok a sóvágás mellett végzett egyéb munkáért külön jövedelemben részesültek. A sóvágók közül a bányabeli munka megszervezésére kiválasztott vezetők voltak a sóvágóbírák és a dékánok, valamint a vendég sóvágók vezetője, a kapitány. A bányában dolgoztak még *milier*ek (az aprósó összegyűjtői), gépelyesek, taligások, máglások (sószámlálók), kovácsok, számtartók, kulcsárok, a bánya földjein a kertészek (Wolf 1990: 1633, 1635, 1993: 14). Orbán Emil sóbányahivatali főnök 1886-ban készített jelentése szerint a bányában 34 vājár (sóvágó), 10 sószállító, 1 ács és 1 kovács dolgozott, azaz 46 állandó munkás. További alkalmazottak: 1 tiszt (hivatali főnök), 2 mázsatiszt (forgalmazó), 2 bányafelőrtiszt, 4 bánya- és szertárőr, 1 hivatalszolga. A napszamosok között asszonyok és 15 évnél idősebb fiatalok is voltak. A fuvarosok szerződés szerint álltak a bánya rendelkezésére (Orbán 1889: 390). A bánya állandó személyzete sóvágótársaságba szerveződött. Jövedelmük egy részét a társaságtól fizették, ahonnan kölcsönt vehettek fel, s a pénztár fizette az orvosi ellátást, valamint a bányásznak, özvegyének és árvájának kijáró „nyugbért”, a gyermekek iskoláztatásának költségeit (Orbán 1889: 392). A sóvágók a szőlőművelés és a kukoricatermesztés jövedelmével egészítették ki bevételüket. Orbán Emil közlése szerint a bányászok nagy része írástudatlan volt; ugyanakkor „gond és kényszer fordítottat arra, hogy ezeknek gyermekei a városi, állami vagy vallásfelekezeti elemi iskolába rendszeren járjanak” (Orbán 1889: 390). A kevés jövedelmű sóvágók szociális megsegélyezését szolgálta az 1906-ban létesített önszegélyező sóvágó temetkezési egylet (*Aranyosvidék* XVI. 49. 1906. dec. 8.).

Torda határában több sóskút volt használatban. A sóskút vizére a földbirtokosok formáltak jogot. A hét folyamán bizonyos napokon merítették vizet, pénzügyőr felügyelete mellett. A családokban az ételeket ezzel a vízzel ízesítették (Orbán 1889: 391). Az 1960-as évekig a város lakói kijártak a sóskúthoz. Hordókban, vászonnal lekötött cseberben, vederrel, cinezett bádognál készült kondérban hozták a vizet. Nagyobb mennyiségben a káposz-

1 Tekintve, hogy a város lakóiként a város tulajdonában lévő, közösen művelt földből, legelőből és az erdőből is részesültek, a sóvágók nem szigetelődtek el teljesen a város lakosságától, sem a város közigazgatásától. Wolf 1993: 15.

ta, az uborka savanyítására, a szalonna sózására használták. A magas sótartalma miatt édesvízzel kellett vegyíteni.

A bányának a város felőli bejárata mellett területek el a bánya tulajdonát képező földek. Ezt a területet az 1921-es földreform kisajátította, a háborúból hazatért román férfiaknak és a hadiözvegyeknek osztotta szét. Az új tulajdonosok rövidesen áruba bocsátották, s így a telkek újra magyar tulajdonba kerültek. A bánya város felőli bejárata körül álltak az igazgatósági épületek, valamint a bejárattal szemben és a bejárattól jobbra helyezkedtek el a raktárépületek, amelyekben a kivágott sót tárolták. Ezek az épületek az 1950-es évekig álltak. A város szükségletére innen árulták a sót, az állatoknak sötöm-böket vásároltak, a pékek aprósót szereztek be.

A Dörgő dombja alatt, a város szélén görög katolikus templom volt,² a Sóbánya utca elején. Műszak előtt a bányászok ott gyülekeztek, imádkoztak, s utána ereszkedtek le a bányába.

A megszünt bánya bejárati alagútja 1944 őszén egy hétig a tordai front idején menedékkül szolgált Újtorda lakóinak. A magyar katonaság terelte ide a lakosságot. Elsősorban a nők és a gyermekek húzódtak itt biztonságra. A férfiak otthon maradtak a gazdaságot őrizni. A menekültek gyertyával, petróleumlámpával világítottak. A fal egyik felén egy méter széles út maradt szabadon, a másik felén pedig a földre terített szalmán fekhelyeket alakítottak. 1–2 napi élelmiszert vittek magukkal. Az asszonyok kijártak főzni, mosni, a gyermekek tisztálkodni.

FORRÁSOK

A Tóth-Ország család tulajdonában megőrződött két nagyméretű csoportkép a 19. század végén, a 20. század fordulóján megörökítette a bánya alkalmazottait. Az egyik képen mintegy 80, a másikon mintegy 100 személy látható. A képeken polgári nyugalom sugárzik az arcokról és az öltözetekről. A bánya működése 1932-ben megszűnt, a bánya alkalmazottai felszívódtak a város társadalmában. A történeti források és feljegyzések azt jelzik, hogy a sóbányászok életkörülményeit évszázadok során fejedelmi rendelkezések, munkaviszonyait a bányahivatal előírásai, életkörülményeit a sóvágó társaság szabályzatai határozták meg. Száz év távlatából ezért jelenthet kihívást annak rekonstruálása, hogy Torda város társadalmában a sóvágók milyen státussal rendelkeztek, a város lakosságának rétegstruktúrájában hol foglaltak helyet, milyen szociális háttérből verbuválódtak, milyen társadalmi rétegekkel voltak affinitási viszonyban, milyen kohéziós stratégiák, milyen kibontakozási lehetőségek álltak rendelkezésükre.

A kérdésfelvetés a szociometria szempontjait követi. Az 1930-as években kialakult módszer az egyén társadalmi kapcsolatait, viszonyait és viszonyulásait vizsgálja, a társadalmi szimpátiák, feszültségek, távolságok megértése végett. A kutatás alapját képező előzetes hipotézisek szerint az egyén beleszületik egy mikromilióbe (család vagy más formáció), amely alapvetően meghatározza az egyén státusát, mentalitását, kapcsolatait, pályáját és érzelmi dinamikáját (csoporteffektus). Ugyanakkor élete folyamán az egyén is különböző választásokat, döntéseket hoz, s ezek mindenike kihat az egyén környezetére. Az egyén részéről meghozott választások egyik csoportja a különböző társak

2 A templom ma is áll; az ortodox felekezet birtokolja.

(barátok, élettársak stb.) megválasztása. Az egyén társválasztási opciói és preferenciái az egyén társadalmi helyzetéről árulkodnak, a választás pedig visszahat mind az egyénre, mind környezetésre. A szociometria az egyén kapcsolati adottságait szociogramban vagy szociomátrixban jeleníti meg, kapcsolatait megjelenítő kontaktometriai, vagy a társadalomban elfoglalt helyét megjelenítő szociometriai mutatót állít össze.³

A szociometriai kutatások a „közösségek rejtett hálózatát” az egyén felől állítják össze és értelmezik. Adatbázisukat interjú segítségével szerkesztik meg.

Tordai felekezeteinek (református, unitárius, római katolikus, görög katolikus, ortodox, izraelita) keresztlési anyakönyvei az 1858–1912 közötti időszakból álltak rendelkezésünkre. Ezek alapján sóbányászok kapcsolatépítési stratégiájára kvantitatív módszerrel, kemény adatokkal vonunk le következtetést. Itt jelezzük, hogy a sóbánya alkalmazottai maguk is egy hierarchikusan szerveződő társadalmat képeztek. Bár az alábbiakban a hierarchia közepén és csúcán álló személyekre is kitérünk, valójában azonban figyelmünk a sókitermelést végző sóbányászokra, keresztszülőválasztási szokásukra irányul.⁴

A Kolozsvári Állami Levéltárban található, felhasznált források a következők:

- 236/4. [Római Katolikus Keresztlési Anyakönyv Torda 1858–1867]
- 236/13. Comunitatea Evreiască Turda. Regstru pentru născuți pe anii 1885–1891. (Nem tartalmaz a sóbányával kapcsolatos adatot.)
- 236/21. Oficiul Parohial Reformat din Turda-Nouă. Keresztlési Anyakönyv 1858–1874. Újtorda. 1858–1861 között a lelkész Szabó Ferenc, 1861-től pedig Kállay Sándor.
- 236/22. Oficiul Parohial Reformat Turda-Nouă. Regstru pentru născuți pe anii 1874–1894.
- 236/38. Oficiul Parohial Reformat Turda-Veche. Regstru pentru născuți pe anii 1867–1893. (Ugyanezeket az adatokat tartalmazza az 1891-1895 közötti időszakra a 236/9. számú anyakönyv.)
- 236/43. Oficiul Parohial Romano-Catolic Turda. Matricula botezaților pe anii 1876–1918.
- 236/45. Oficiul Parohial Reformat Turda-Veche. Regstru pentru născuți din anii 1893–1946. Ótordai anyakönyvi kerület születési anyakönyvének másodpéldánya 1893. évi 49. számtól 1944. évi – számig IX. kötet (Lelkész Fúzi Sándor, 1900-tól Nagy Mózes. Ez utóbbi ritkán jegyzi be az apa foglalkozását.)
- 236/48. Oficiul Parohial Reformat Turda-Nouă. Regstru pentru născuți pe anii 1894–1932 [az 1912. évig konzultálható]. (1896-tól a kereszttapa foglalkozásának feltüntetése ki-kimarad. 1901 után az apa foglalkozása is hiányozni kezd.)
- 236/51. Oficiul Parohial Unitarian Turda. Regstru pentru născuți din anii 1872-1909. A Tordai Unitárius Egyházközség Anyakönyve. III. kötet. 1872-től 1909-ig. (Lelkész Albert János, 1897-től Simó János, 1900-tól Lőrinczi Dénes. A foglalkozást 1878-tól jegyzi be, csupán az apa esetében. Simó János a foglalkozást ritkán tünteti fel.)
- 236/52. Comunitatea Evreiască Turda. Regstrul pentru născuți pe anii 1892–1930. Születési anyakönyv. (Nem tartalmaz a sóbányára vonatkozó adatot.)
- 236/55. Oficiul Parohial Greco-Catolic Turda-Veche. Protocolul Botezaților din anii 1886-1901. (Lelkész Alexandru Popu Romontianu.)

3 A módszer ismertetése: Mérei 1998.

4 A bánya alkalmazottai közötti különbségekre világít rá az alábbi adat. Miközben a sóvágók állandó anyagi gondokkal küszködtek, „a tordai kir. bányahivatal népszerű főnöke, Ebergényi Kálmán” 50. születésnapján negyven vendéget fogadott a lakásán, akikkel reggelig mulatott. (*Aranyosvidék* XIV. 62. 1904. dec. 10. 3.)

- 236/60. Oficiul Parohial Ortodox Oprișani. Protocolul Botezaților din anii 1893–1900. (Nem tartalmaz a sóbányára vonatkozó adatot.)
- 236/56. Oficiul Parohial Greco-catolic Turda-Nouă. Matricula născuților pe anii 1887–1913.
- 236/61. Oficiul Parohial Greco-catolic Poiana. Protocolul botezaților din anii 1874–1901. (Nem tartalmaz a sóbányára vonatkozó adatot.)
- 236/62. Oficiul Parohial Reformat Poiana. Registru pentru născuți pe anii 1889–1910. Születettek és megkereszteltettek anyakönyve az aranyospolyáni egyházban az 1889-ik évben. (Lelkész: Bertalan József.)

A névadást hosszú időn keresztül az egyház szervezte meg és bonyolította le. Két jelentős epizódja a keresztvízzel való meghintés és a név anyakönyvbe való bejegyzése. A szertartáson kötelező módon két keresztszülő vesz részt, akik a szertartás lezajlását és a gyerek szüleiére való adatok helyességét igazolják. A keresztelés az újszülöttet szociális milióba ágyazza: családba, keresztyermek-keresztszülő kapcsolatba valamint vallásos közösségbe. A keresztszülő választás nem csupán a gyerek és a keresztszülő viszonyára hat ki, hanem a komák (szülők és keresztszülők) közötti kapcsolatot is szorosabbá teszi.⁵

A vizsgált időszak első felében a keresztelési anyakönyvbe bekerült az édesapa (vagy elismerő apa) neve, foglalkozása, vallása; az édesanya (gyakran lánykori) neve, vallása; az újszülött keresztnéve; a születés dátuma; a keresztelés dátuma; a keresztszülők neve; a keresztlő lelkész neve. A szülők lakhelyére vonatkozó rovat kitöltetlen maradt vagy csupán a település (városrész) megnevezése került feljegyzésre. 1872-től kötelezővé válik a keresztapa foglalkozásának bevezetése is. Az ótordai református parókián 1885-től a család lacíme is bekerül az anyakönyvbe.

Az újszülött keresztszüleit a szülők választják meg, kéri fel. A döntés az egyén életében egyedi alkalom, jelentősen meghatározhatja az egyén életpályáját és –minőségét, a komák szociális kapcsolathálóját, szociális életét. A keresztszülő megválasztása háttérben korábbi rokonai, munkahelyi, lakhelyi kapcsolatok állnak. Az alábbi kutatás egy ismeretlen társadalmi kategóriának, foglalkozási csoportnak a keresztszülő választásban megnyilvánuló kapcsolattartási és –építési tendenciáit tárja fel. Az említett források szerint 1858 és 1912 között 567 olyan keresztelésre került sor, ahol vagy a szülő, vagy a keresztszülő, vagy mindkettő (általában az apa, ritkán az anya) a sóbánya alkalmazottja. A keresztelési anyakönyvekben 1858–1912 között 183 sóvágó neve fordul elő. Ennél nyilván többen voltak, olyanok is, akik a fél évszázad során nem kereszteltek újszülöttet, illetve olyanok, akik foglalkozása nincs feltüntetve a keresztelési anyakönyvben.

Tordán 1850-ben 7691 személy élt, közülük 1325 személy vallotta magát román, 5861 személy magyar, 95 német, 6 zsidó, 280 cigány nemzetiségűnek. 1910-ben a számuk 13455-re emelkedett, közöttük volt 3389 román, 9674 magyar, 100 német nemzetiségű. 1850-ben a városban 420 ortodox, 903 görög katolikus, 999 római katolikus, 4596 református, 56 evangélikus, 711 unitárius, 6 izraelita vallású személy élt. 1910-ben a vallási összetétel a következőképpen alakult: 939 ortodox, 1798 görög katolikus, 2172 római katolikus, 5407 református, 160 evangélikus, 1495 unitárius, 482 izraelita.⁶

5 A keresztelés értelmezése, történeti és regionális formáinak bemutatása: Tárkány Szücs 1981: 128–137, Morvay 1980.

6 Forrás: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (Felhasználva: 2015. 02. 19.)

A KERESZTSZÜLŐK KIVÁLASZTÁSÁNAK KRITÉRIUMAI

A keresztszülők kiválasztása a társadalmi beágyazódás stratégiáját követte. A keresztyermek–keresztszülő viszony a műrokonságnak az a legfontosabb formája volt, amelyet a vérrokonsággal együtt mind a család, mind a környezet számon és tiszteletben tartott. A keresztszülő és a keresztyermek kölcsönösen gyarapította, befolyásolta egymás társadalmi presztízsét. A keresztszülő egy életen keresztül számon tartotta keresztyermekét, követte gyarapodását, életének alakulását, jelen volt élete fordulópontjain. Jelen volt a keresztyermek lakodalmán, olykor násznagyi minőségben. Ugyanígy a keresztyermek is folytonosan érdeklődött a keresztszülők állapota felől, öreg korukban figyelmével, segítségnyújtással, apró ajándékokkal fejezte ki tiszteletét. A keresztyermek a temetésen a vérrokonok mellett állt, látogatta keresztszülője sírját. Emellett a komák között is szorosabbra fűződött a kapcsolat. A keresztlőt követően ünnepnapokon látogatták egymást, hozzátartozóként részt vettek egymás családjának átmeneti rítusaiban, a vitákban, híresztelésekben megédték egymás becsületét.

A keresztszülő megválasztása a kölcsönös szimpátia és konszenzus alapján történt.

A tordai keresztelési anyakönyveket lapozva a következő habitusok körvonalazódnak.

A szülők a szimpátia elvét követve kérnek fel keresztszülőt. A felkért keresztszülők részben a családból, részben pedig a szomszédságból, a baráti körből vagy a férfi munkatársi köréből kerülnek ki. Azaz, a keresztelés a család műrokoni kapcsolatait szélesíti. A műrokoni kapcsolatok legtöbbször a generációs és a lakhelyi társadalmon belül szövednek és gyakran a kölcsönösség elvét is követik. A keresztszülők más településről való meghívása általában a társadalmi elitre jellemző.

A vérrokonságon belüli választásban a generációs viszony nem kizárólagos, a szülők idősebb rokon házaspárt is felkérnek gyermekük keresztelésére. Vérrokont más településről is fel lehetett kérni. Ebben az esetben a keresztelés hosszabb előkészületet vett igénybe, ezért a keresztelőre nem közvetlenül a születést követően, hanem napokkal, hetekkel később kerül sor.

Különleges esetek. Minthogy a nagylány vagy az özvegyasszony teherbeesése szégyenletesnek minősült, a keresztelés mellőzni igyekszik a nyilvánosságot, pusztán a szükséges vallásos funkciót töltötte be. A 19. században a lelkész igyekezett kifaggatni az anyát, majd az apával is párbeszédet folytatott. Az apát *természetes apa*, *elismerő apa* minőségben tüntette fel. Ha az apa nem ismerte el az újszülöttet, az anya *magánzónő*, *hajadon* minősítést kapott. Ilyenkor a keresztyermeket felületesen tartják számon. Farmasi Anna cseléd lány 1906. április 25-én szülte meg szerelemgyermekét. A biológiai apa nem ismerte el az újszülöttet. Az anya Kolozsváron élő lánytestvére, Farmasi Teréz és férje, Márkus József ügynök vállalta el a keresztelést. (236/45/136) Jakab Lajos rendőrtizedes és Timenszki Rozália Gergely nevű szerelemfia 1907. március 8-án született meg. Április 17-én tartotta keresztvíz alá a szülők egy-egy testvére, Jakab Gergely rendőrségi írnok és Timenszki Mari hajadon. (236/45/143) Burkus Klári 1911. június 10-én szülte meg Ida nevű lányát. A természetes apa Ábrahám János téglavető. A gyermeket Farkas János ifjú legény és Burkus Mari hajadon keresztelte. (236/45/185)

1858–1912 között az adatbázisunkba felvett születések (567) 5,11%-a esetében (29 esetben) a szülők nem házastársak. Az elismerő apa 9 esetben sóvágó. Ezekben az esetekben a keresztelést 3-szor földész, 1-1 alkalommal kalapos, kereskedő, sóvágó, napszá-

mos és ifjú legény vállalta el. Ugyanakkor 16 sóvágó keresztelt törvénytelenül született gyermeket; a természetes apa 1-1 esetben napszámos, finánc és szőlőműves, 13 esetben pedig csupán az anya kiléte ismert.

Ha hirtelen kellett megkeresztelni az újszülöttet, akkor a lelkész vált bejegyzett keresztapává. A lelkész azonban ilyen esetben nem a feleségével keresztelt. A keresztanya általában a bába vagy más felnőtt asszony. A keresztszülők ilyenkor sem tartották számon keresztgyermeküket. Más volt az eset, ha a lelkész a feleségével együtt vállalta el a felkérést. A keresztapaként feltüntetett lelkész mellett felesége hozzávetőlegesen minden tizedik esetben jelenik meg, az esetek nagy részében a keresztanya a bába vagy más asszony. Az 1890-es években Ótordában több esetben fiatalokat tettek meg keresztszülőnek.

A műrokonság általában azonos társadalmi regiszteren belül jön létre, tiszteletben tartja, újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket.

A vizsgált időszakban Torda lakossága foglalkozás szerint differenciált volt. Hagyományosnak számító foglalkozást űzött a kőműves, a téglavető, az ács, az ácspallér, az asztalos, a járomkészítő, a bádogos, a kádár, a tímár, a takács, a kordoványos, a csizmadia, a cipész, a szíjgyártó, a kötélgyártó (kötélverő), a nyerges, a szűcs, a takács, a szabómester, a férfiszabó, a ruhatisztító, a kalapos, a füsüs, a szitás, a kefekötő, a kaskötő (kosárkötő), a kerekes, a késes, a köszőrüs, az esztergályos, a vasesztergályos, a kályhás, a mészáros, a hentes, a molnár (malommester), a pék (sütő), a pogácsás, a zsemlyés, a pecsenyesütő, a szakács, a cukrász, a szódás, a vasműves, a műszerész, az órás, az aranymosó (1899),⁷ a kocsis, a szekeres, a fiákeres, a fuvaros, a taligás, a szobafestő, a lámpagyújtó (1901), a kéményseprő, a kereskedő, a szövetárus, a kalapárus, a sertéskereskedő, az üvegkereskedő, a rövidárus, a majorságkereskedő, az utazó ágens, a faraktári felügyelő, a zálogházas, a fogadós (vendéglős), a kocsmáros, a serházi vendéglős, az asztali legény, a fodrász, a kertész, a fürdős, a szállásmester, az erdőőr, a ligetőr, a mozgóőr, a temetőőr, a kubikos, a kövező, a flaszterező, az útmester, az utász, a kőfaragó, a napszámos, a szolgáló, a cseléd, a komornyik, a kántor (énekvezér), a harangozó, a zenész, a cimbalmos (1909), a sintér. A lakosság jelentős részének a mezőgazdaság nyújtott megélhetést. Közöttük volt a földműves (földész, mezőműves gazda, szántóvető), a szőlőműves, a szőlőpásztor (vincellér), a mezőőr, a határrendőr, a szellér, a tisztartó, a pásztor, az újparaszt, az udvari szolga. Új mesterséget gyakorolt a bútorgyáros (1911), a szeszőző (1897), a szeszraktáros (1894), a tojáskereskedő (1893), a zsigárus (1892). A kórházban dolgozott az orvos, az ápoló, a kórházi szolga, a városban több gyógyszerész tevékenykedett. A város szolgálatában állt a mérnök és a főmérnök, az állatorvos, a gyepmester (állathullaeltakarító, 1904), az építész, a megyei jegyző, a közjegyző, a segédjegyző, a megyei díjnok, az írnok, a levelező (1905), a pénzügyőri felügyelő, a pénzügyi irodavezető, az adótiszt, az adóhivatali ellenőr, a megyei főszámvevő, a városi szolgabíró, a törvényszéki ülnök, az árvaszéki bíró, az udvarbíró, a városi tanácsos, a városszolga, az irodatiszt, a huszárhadnagy, a fogházőr, a börtönőr, a kapitány, a hajdú, a darabont, a végrehajtó, a csendőr, a járásörmester, a vámos, a detektív (1912), a tűzoltó kocsis, a megyei levéltárnok, a tanító, az iskolaszolga, a tanfelügyelőségi tollnok (1912), a megyei hajdú, az útbiztos. A 19. század végén kiépült a postaszolgálat, a városban olyan új foglalkozások jelentek meg, mint a postakocsis, a postaszolga (1901), a postatiszt (1911), a levélhordó (1894), a távírda vonalór (1894), a távírda felügyelő (1897). Beindult a vasúti forgalom, ami kereseti lehetőséget nyújtott olyan kategóriáknak, mint a mozdonyvezető, a pályaőr, a váltóőr, a mozdonyfűtő, a vasúti raktárnok, a vasúti pénztárnok, a kalauz (1912), a vasúti felügyelő, állomás felügyelő, a vonatmálhászó (1894), a vasúti szolga (1892), a vasúti hordár (1900). A pénzforgalmat szabályozó bankokban dolgozott a takarékpénztári titkár, a bankszolga. A város életében fel-

7 Az évszámot új foglalkozások első feltűnésekor szerepeltetjük.

túnt a nyomdai alkalmazott és a könyvkereskedő. A gyárak gombamód jelentek meg, s ezzel egyidőben feltűnt a munkás (1892), a gépész, a villamos szerelő (1911), a gépfűtő (1894), a fűtő (1909), a gépészkovács (1894), a géplakatos (1892), a gyári tüzelő (1905), a technikus (1897), a gyári kapus (1896), a munkavezető (1905), a kazánkovács (1893), a raktáros (1901).

Az izraelita lakosság körében ismétlődő volt a (tojás-, vegyes-) kereskedő, a kalmár, a szatócs, az utazó, a speditőr, a rongyszerelő, a kocsmáros, a fogadós, a bérlő, az árendás, a haszonbérlő, a tisztartó, a gazdatiszt, a rabbi, a sakter (más néven a *metsző*, 1903), a húsvágó, a mészáros, az aranyműves, a papírgyártó, a pipagyártó, az ecetfőző, a szeszfőző, a pálinkafőző, a szappanos, a varga, a lakatos, a pék, a szabó, a suszter, a kovács, a varga, a cipész, a malombíró, a fuvaros, a szekeres, ritkábban a napszámos, az erdőőr, a fűrészgárvezető, a hídvámos, a pincér, a szolga. A román lakosság körében gyakori volt a napszámos, a szolgáló, a tanyai szolga.

Az anyakönyvek tanúsága szerint műrokonság szövődött csizmadia és kovács, fuvaros, bádogos között; bádogos és férfiszabó között; cipész és pék, szobafestő között; szítás és fésűs között; szabó és kerekes, pék; téglavető és földész, zenész között; lakatos és szűcs között; tímár és kordoványos között; asztalos és szűcs, szobafestő között; ács és asztalos között; tímár és mészáros között; mészáros és kereskedő között; pecsenyesütő és kőműves között; fuvaros és pecsenyesütő között; szíjgyártó és pecsenyesütő, keses, géplakatos között; fodrász és kereskedő között; bádogos és asztalos között; kádár és kalapos között; vincellér és kocsis, börtönőr között; disznókereskedő és asztalos között; majorságkereskedő és szekeres között; napszámos és fiákeres között; kőműves és rendőr, postamester között; temetőőr és levélhordó között; postaszolga és vasúti alkalmazott között; vízárus és földműves között; fogházőr és iskolaszolga között; iskolaszolga és kőműves között; börtönőr és csizmadia között; városszolga és cipészsegéd között; adóellenőr és vámellenőr, bírósági végrehajtó között; fazekas és vasúti hivatalnok között; kőműves és gépész között; kereskedő és mozdonyvezető között; rendőr és vármegyei hajdú között; városi rendőr és munkás között; váltóőr és kereskedő között; levélhordó és kocsis között.

A módos családok a keresztszülőket a saját társadalmi regiszterükből választották meg, a rangon aluli műrokonságnak elejét vették. Zilahi Sebes Andor polgármester és Onódi Veress Irma Gyula nevű fiát 1905. április 8-án keresztelte dr. Beteg Jenő megyei aljegyző és Onódi Veress Gabriella, Kolozsvárról. (236/45/126) Nagy Mózes református lelkész és Balla Rozália Juliánna nevű leánya 1907. február 1-jén született. Október 27-én dr. Hruska János orvos és neje, Hrebenta Irma keresztelte. (236/45/148) Dr. Dézsi Olivér ügyvéd Margit nevű leánya megkeresztelésére Józán Miklós budapesti unitárius esperest és feleségét, Hoftl Etelkát kérte fel, 1911. október 25-én. (236/45/189) Gróf Bethlen Sándor vármegyei első aljegyző és gróf Bethlen Mária Éva nevű leányának keresztszülei báró Bánffy János és neje Ugron Rozália (1911. november 18.). (236/45/189)

Azonban a város tekintélyes családjai a társadalmi szimpátiát kifejezhettké olyanképpen, hogy szerényebb rangú családnak felajánlották gyermekük megkeresztelését. Székely József kocsisnak és Sebe Máriaának 1903. március 19-én született meg Ilona nevű leánya. A gyermeket március 22-én Beteg Miklós alispán és neje, Vásárhelyi Mária keresztelte meg. (236/45/102) 1903-ban született Barra György napszámos és Mezei Klára lánya Erzsébet, a Szőlő utcában. Március 10-én keresztelték, keresztszüleje volt dr. Balogh György ügyvéd és Fodor Ida. (236/51/150) Suba Ferenc casinószolga és Balási Ágnes Gyula nevű fia 1904. május 13-án jött a világra, akit dr. Balogh György ügyvéd és neje Fodor Ida keresztelt meg június 9-én. (236/45/115) Az unitárius Bözödi Elek gipszgyári fűtő és Farkas Anna János nevű fiát dr. Vertán Endre országgyűlési képviselő keresztelte feleségével, Nagy Flórával. (236/51/156) Zabolai József szűcs és Miskolczi Borbála Mariska nevű leányát Feke-

te Ferenc takarékpénztári vezérigazgató és Viborg Carren keresztelte, 1907. június 11-én. (236/45/144) Józsa Márton csizmadia és Takács Juliska Anna nevű leányának megkeresztelését dr. Wolf Gyula nagybirtokos és neje, Harmath Anna vállalta el. (236/45/80) Kádár István csizmadia és Pópi Juliánna Endre nevű fiát dr. Vertán Endre országgyűlési képviselő és neje, Nagy Flóra vitte keresztelni, 1912. december 26-án. (236/45/199)

A századfordulón a munkahely olyan környezetnek minősült, ahol a munkatársak megismerték egymás családi körülményeit, ami a műrokonság szövvődésének alapjává vált. Fejér István a Szőlőtelepen lakott, szőlőtelepi munkavezető volt. Mária nevű leánya 1910. július 1-jén született meg. Keresztapának Barabási Sándor szőlőtelepkezelőt és feleségét, Tenkei Erikát kérte fel. (236/45/173).

Nem ritka az az eset, amikor a megyei vagy városi hivatalok alkalmazottainak gyermekét főnökük kereszteli a feleségével.

A TORDAI SÓBÁNYA ALKALMAZOTTJAINAK KAPCSOLATÉPÍTŐ HABITUSAI

Az 1858–1912 közötti tordai keresztelési anyakönyvekből azokat az eseteket jegyeztük ki, amelyekben az apa vagy a keresztapa a sóbánya alkalmazottja. Ezek az adatok a következő táblázatba foglalhatók:

Az apa foglalkozása	Esetek száma	Esetek összesen	A keresztapa foglalkozása	Esetek száma	Esetek összesen
Sóbányai alkalmazott		443	Sóbányai alkalmazott		199
sóvágó, bányász, sóbányász, aknai munkás, bányamunkás, sóvágóné szolgáloné	407		sóvágó, bányász, aknai munkás, bányamunkás	177	
sómázsamester, salis ponderum magiszter, mázsa esküdt	3		vámos	1	
sóőr, sóbányaőr, sóraktári őr	15		sóőr, sóraktárőr, bányaőr	8	
felőr, bányafelőr, hutman	4		hutman, fővigyázó	4	
ellenőr, contra-agens in salinas	2		sósvízőr	1	
bányatiszt (mérnök)	1		bányatiszt	3	
sótiszt (adószedő)	1				
perceptor	2				
hivatalnok, írnok, scribe, salis officialis	3		kamarai írnok, sóhivatali főnök	3	
aknai strázsa, aknai hajdú	4		strázsa	1	
aknai cseléd	1		cseléd az aknán	1	

Nem sóbányai alkalmazott		110	Nem sóbányai alkalmazott		214
napszámos	19		napszámos	16	
szőlőműves, szőlőmunkás	17	szőlőműves	13		
földműves, földész, mezőgazda, újparaszt, gazdálkodó	27	földműves, földész, gaz- da, mezőműves gazda	37		
tímár	2	tímár	6		
kocsis	2	kocsis	2		
szekeres	3	szekeres	4		
taligás	1	szolga	1		
kovács	1	kovács	1		
kőműves	2	kőműves	7		
pályaőr	1	vasúti őr	1		
lakatos	1	lakatos	2		
cigány (!)	1	hentes	1		
városszolga	1	pecsenyés	1		
mészáros	2	mészáros	4		
fazekas	1	fazekas	3		
gazdabíró	1	főszolgabíró	1		
vincellér	2	vincellér	1		
szállásmester	1	cipész	2		
asztalos	2	asztalos	3		
szabómester	3	szabó, férfiszabó	6		
kerekes	3	kerekes	1		
szűcs	2	szűcs	5		
csizmadia	9	csizmadia	18		
kalapos	1	kalapos	3		
ács	3	ács	9		
gazdatiszt	1	kereskedő	3		
finánc	1	pap, papné	21		
		szeszáros, szesz mérő, szeszfőző	3		
		kádár	1		
		szitás	1		
		molnár	11		
		kenyérsütő, pék	2		
		kéményseprő	1		

			szijgyártó	1
			takácsmester	1
			kaskötő	1
			taparzierer (tapétázó)	1
			béres	1
			fogadós	1
			fodrász	1
			postás	1
			kertész	1
			munkás	4
			gépész	1
			vasúti mérnök	1
			városi iktató	1
			pénztárőr	1
			takarékpénztári igazgató	1
			hivatalnok, írnok	2
			ügyvéd	1
			orvos	1
			mázasütős (?)	1
		553		413

567 keresztelés esetében 443 alkalommal apaként, 199 alkalommal keresztapaként/keresztszülőként fordul elő bányai alkalmazott, közülük 407+177 esetben sóvágó neve.

567-ből 553 esetben azonosítható az újszülött édesapjának kiléte és foglalkozása. Az 553-ból 443 esetben a sóbánya alkalmazottjainak gyermekét keresztelték. A bánya családalapítás és –fejlesztés fázisában lévő alkalmazottai között túlsúlyban vannak a nehézmunkát végző sóvágók. A 443-ból 407 édesapa sóvágó, s a maradék 36 apa más minőségben dolgozik a bányában. A 443 bányai alkalmazott gyermeke keresztelésére 199 esetben (44,92%) kér fel bányai alkalmazottat. Mondhatni, a keresztszülő megválasztáskor a sóbányai alkalmazottak közel azonos mértékben fordulnak a saját foglalkozási kategóriájuk és a más foglalkozásúak irányába. Az anyakönyvekben az 567-ből 413 esetben azonosítható az újszülött keresztapjának kiléte és foglalkozása. A 413-ból 199 esetben (48,18%) a keresztapának felkért férfi sóbányai alkalmazott. Közöttük szintén túlsúlyban vannak (177-en a 199-ből) a sóvágók. Azaz, a komaság intézményében a sóbányai alkalmazottak megközelítőleg ugyanolyan népszerűek, mint a más foglalkozású rokonok és ismerősök.

A 407 sóvágó által felkért keresztszülők kiléte 280 alkalommal állapítható meg. A keresztszülők foglalkozása az 54 év során a következő előfordulási gyakoriságot mutatja:

Alkalom	Százalék	A keresztapa foglalkozása
62 alkalommal	22,14	sóvágó (2 alkalommal nő)
36 alkalommal	12,85	pap, papné, bába, nők

Alkalom	Százalék	A keresztapa foglalkozása
34 alkalommal	12,14	földműves
17 alkalommal	6,07	csizmadia
16 alkalommal	5,71	napszámos
13 alkalommal	4,64	szőlőműves
9 alkalommal	3,21	ács
7 alkalommal	2,5	kőműves
5–5 alkalommal	1,78	szekeres, szűcs
4–4 alkalommal	1,42	kereskedő, mészáros, munkás, tímár
3–3 alkalommal	1,07	asztalos, fazekas, hutman, kalapos, szabó, szeszáros
2–2 alkalommal	0,71	aknai őr, cipész, hivatalnok, kenyérsütő, kocsis, lakatos, molnár, szabó
1–1 alkalommal	0,35	bányatiszt, béres, fodrász, fogadós, főszolgabíró, gépész, hentes, kádár, kaskótó, kéményseprő, kertész, kovács, orvos, pecsenyész, postás, sóhivatali főnök, szíjgyártó, színesz, szítás, takács, takarékpénztári igazgató, tapatzírer, ügyvéd, vámos, vasúti őr

A keresztszülő választásának legnépszerűbb kritériuma az azonos foglalkozás. A 407 újszülött közül 62-nek nemcsak az édesapja, hanem a keresztapja is sóbányász (22,14%). További 7 alkalommal a keresztapa az apa munkahelyéről kerül ki, közeli foglalkozású, vagy magasabb beosztású személyek közül: hutman 3, aknai őr 2, bányatiszt és sóhivatali főnök 1–1 alkalommal.

A keresztszülő választási preferenciák szerint a föld- és a szőlőműves, valamint a napszámos státus kompatibilis a sóvágók státusával. A sóvágók ezzel a három foglalkozással vannak kohéziós, affiniális viszonyban. A 67 eset a keresztelelési esetek 23,92%-át teszi ki.

Torda társadalmában az iparosok jelentős helyet foglaltak el. Közülük a sóvágó apák számára leggyakrabban a csizmadiák (17 alkalom), az ácsok (9 alkalom), a kőművesek (7 alkalom), a szűcsök (5 alkalom), a kereskedők, a mészárosok és a tímárok (4–4 alkalom), az asztalosok, a fazekasok, a kalaposok, a szabók és a szeszárosok (3–3 alkalom), valamint a cipészek, a pékek, a molnárok és a szabók (2–2 alkalom) álltak rendelkezésre. A kereszttapák között felbukkannak az olyan vállalkozók, mint a szekeres (5 alkalom), a kocsis (2 alkalom). A kereszttapák között 1–1 alkalommal szerepel béres, fodrász, fogadós, hentes, kádár, kaskótó, kéményseprő, kertész, kovács, pecsenyész, szíjgyártó, szítás, takács, tapatzírer. A keresztszülők 33,57 % -a iparos vagy ehhez közel álló foglalkozást gyakorol.

Torda társadalmában a 19. század végén tűnnek fel az ipari alkalmazottak, a közelmúltban lezajlott műszaki fordulat következtében létesült munkahelyek alkalmazottai. A keresztszülőknek felkért férfiak között 4 esetben fordul elő gyári munkás (legelőször 1895-ben), 2 alkalommal lakatos (legelőször 1875-ben), 1–1 alkalommal gépész (1905) és vasúti őr (1886). A sóbányászok érdeklődése enyhén (2,85%) követi a város lakosságának foglalkozási újrastrukturálódását.

A keresztszülők 5 esetben távoli társadalmi milióból tűnnek fel, felkínálva az affiniális kapcsolatot. Közöttük 2 esetben vannak hivatalnokok, 1 esetben postás, 1–1 esetben pedig nyugalmazott főszolgabíró, takarékpénztári igazgató és színész. Ezek az esetek a sóvágók szociális univerzumán kívülre vezetnek.

A vizsgált időszakban 15 alkalommal a lelkész és egy nő, 12 alkalommal a lelkész és a bába, 1 alkalommal a lelkészházaspár, 1 alkalommal a papné és bába, 7 alkalommal pedig csupán nő tartotta keresztvíz alá az újszülöttet. A választási repertoár hiánya 12,85%-ban jellemzi a sóvágókat. A helyzet előállhat a szociális kapcsolatok hiánya, valamint a szülés váratlan volta, az újszülött egészségi állapota miatt.

És most azt vegyük számba, hogy a sóvágók a város társadalmának milyen kategóriái számára jelentettek kapcsolatépítési opciót. Az 568 keresztelés esetében a keresztapának felkért személy 17 esetben sóbányai alkalmazott (nem sóvágó). A sóhivatali pénztárórt csizmadia (1 alkalom), a sóvámost sóvágó (1 alkalom), a sósvízórt vincellér (1 alkalom), a bányatisztet szállásőr, mázszaesküdt és sóvágó (3 alkalom), a sóórt kerekes, kalapos, mészáros, két földész, napszámos, mészáros és két sóvágó (9 alkalom), a sóhivatalnokot földműves (1 alkalom), a hutmant sóvágó (1 alkalom), a kamarai írnokot pedig tímár (1 alkalom) kérte fel keresztapai szerepre.

Keresztapai szerepben sóvágó 109 keresztelésen tűnik fel, a következő szülők felkérésére:

Alkalom	Százalék	Az édesapa foglalkozása
24 alkalom	22,01	földműves
19 alkalom	17,43	magánzónó, özvegy, hajadon
18 alkalom	16,51	napszámos
13 alkalom	11,92	szőlőműves
7 alkalom	6,42	csizmadia
3–3 alkalom	2,75	ács, szekeres
2–2 alkalom	1,83	asztalos, gazdatiszt, kerekes, kocsis, kőműves, szabó, szűcs
1–1 alkalom	0,91	cigány, fazakas, mészáros, taligás, tímár, városszolga, vasúti őr, vincellér

A sóbányászokat a földművesek, a napszámosok és a szőlőművesek vették igénybe előszeretettel gyermekeik megkeresztelésére. Feltűnően gyakori azoknak az eseteknek a száma, amikor „magánzónó” (hajadon vagy özvegy) szerelemgyermekét tartották keresztvíz alá. A sóvágókat az iparosok közül a csizmadiák, ácsok, asztalosok, kerekese, kőművesek, szabók és szűcsök, 1–1 esetben fazekas, mészáros, tímár, míg a szabadfoglalkozásúak közül szekerese, kocsisok, taligás, továbbá gazdatiszt, vincellér, városszolga és vasúti őr kérték fel gyermekük megkeresztelésére. Egy alkalommal a lelkész azt jegyezte be, hogy a sóvágó cigány család gyermekét keresztelte meg.

Ha a sóvágók választási opcióját és sóvágókra irányuló választási opciót egymás mellé állítjuk, a következő kontaktometriai mátrixot kapjuk:

A sóvágók választási opciói	A gyakoriság százalékos értéke	A sóvágók kiválasztására irányuló opciók	A gyakoriság százalékos értéke
sóvágó	22,14		
pap, papné, bába, nők	12,85	földműves	22,01
földműves	12,14	magánzónó, özvegy, hajadon	17,43
csizmadia	6,07	napszámos	16,51
napszámos	5,71	szőlőműves	11,92

A sóvágók választási opciói	A gyakoriság százalékos értéke	A sóvágók kiválasztására irányuló opciók	A gyakoriság százalékos értéke
szőlőműves	4,64	csizmadia	6,42
ács	3,21	ács, szekeres	2,75
kőműves	2,5	asztalos, gazdatiszt, kerekes, kocsis, kőműves, szabó, szűcs	1,83
szekeres, szűcs	1,78	(cigány,) fazekas, mészáros, taligás, tímár, városzolga, vasúti őr, vincellér	0,91
kereskedő, mészáros, munkás, tímár	1,42		
asztalos, fazekas, hutman, kalapos, szabó, szeszáros	1,07		
aknai őr, cipész, hivatalnok, kenyérsütő, kocsis, lakatos, molnár, szabó	0,71		
bányatiszt, béres, fodrász, fogadós, főszolgabíró, gépész, hentes, kádár, kaskötő, ké-ményseprő, kertész, kovács, orvos, pecsenyész, postás, sóhivatali főnök, szíjgyártó, színész, szítás, takács, takarékpénztári igazgató, tapatzirer, ügyvéd, vámos, vasúti őr	0,35		

A mátrix a keresztszülő-választási kritériumok kiegyensúlyozottságát és kölcsönös voltát teszi láthatóvá.

A KERESZTSZÜLŐ-VÁLASZTÁS IRÁNYA: A CSALÁD VAGY A NEM-CSALÁD?

Az 567 keresztelési esetből azt az 516-ot választottuk külön, amelyben az apa vagy a keresztapa sóvágó. A jelzett időszakban a lelkészek az anyát és a keresztanyát szinte kizárólagosan lánykori nevén tüntették fel. A két szülő és a legtöbb esetben két – ritkán egy vagy három – keresztszülő családneve közötti egybeeséskor közeli családi-rokoni kapcsolatot feltételeztünk. Az 516 keresztelés során a szülők és a keresztszülők között 77 esetben (14,92%) feltételezhető családi-rokoni kapcsolat. A keresztelés tehát a sóvágók számára a keresztelés többnyire a családon kívüli szféra, a munkatársi, lakóhelyi közösség felé irányuló kapcsolatépítési lehetőséget jelentett. A családon belüli keresztszülő-választás érvényesült a törvénytelenül született gyermekek esetében. Amilyen mértékben a sóvágók igyekeztek a házasságból származó újszülötteiket a családon kívüli szociális mezőbe kihelyezni, ugyanolyan mértékben igyekeztek a családi háló érvényesítésével

leplezni a deviáns születést. A pap és a bába mellé ilyenkor zárkóztak fel az önkéntes nők (férjük nélkül), a természetes apa vagy a megeseett nő hajadon és legény testvérei.

VÁLASZTÁSI ALAKZATOK, ESETEK

1. Bányai Rosa unitária 1859. március 26-án szülte meg Rósa nevű szerelemgyermekét. Milotai János református sóvágó „meg vallotta tőlle való származását.” Az újszülöttet másnap keresztelték meg az újtordai református parókián, az apa felekezetének szertartása szerint. A keresztelést Szabó Ferenc lelkész végezte el. A gyermeket Balázs Ferenc sóvágó és felesége, Nagy Susánna tartotta keresztvíz alá (236/21/15). Három év múlva, 1862. február 26-án Milotai János ref. sóvágó és felesége, Bányai Rósália Juliánna nevű második leánygyermekük születésének örvendhettek. Az újszülöttet 1862. március 1-jén ugyanaz a házaspár, Balázs Ferenc – immár – aknai ör és felesége, Nagy Zsuzsánna vitte keresztelni (236/21/43). Milotai Jánosnak és Bányai Rosáliának 1864. október 20-án született harmadik gyermeke, akit János névre szintén Balázs Ferenc sóőr és Nagy Zsuzsánna keresztelt meg 1864. október 22-én (236/21/64). A házaspárt sóbányai alkalmazottak keresztszülőnek nem kérték fel.

Balázs Ferenc és felesége 1867. február 23-án megkeresztelte Balázs György sóvágó és Blényesi Anna Zsuzsánna nevű, február 21-én született lányát (236/38/2), valamint 1891. április 12-én Dávid Pál ref. sóvágó és Fekete Júlia ref. 1890. január 21-én született János nevű fiát (236/38/335). Az anyakönyvek tanúsága szerint első keresztgyermeküket 1859. március 2-én, az utolsót, az ötödiket 1864. október 22-én vitték keresztvíz alá. A sóbánya társadalma számára öt éven keresztül képviseltek keresztszülői opciót.

2. Labancz Márton sóvágó és felesége Mihályi Anna 1860. december 30-án keresztelte Rigmán János szekeres és Kováts Juliánna Anna nevű leányát (236/21/32), majd 1861. február 11-én Bartalus György sóvágó és Albert Krisztina György nevű fiát (236/21/34). 1865. február 1-jén született meg első gyermekük, akit Josef névre Orosz Josef csizmadia és Nagy Juliánna keresztelt meg (236/21/67). 1868. január 30-án leányuk született, Juliánna, keresztelésére ugyanazokat a keresztszülőket kérték fel, február 2-án (236/21/90). A feleség feltételezhetően elhalálozott, mert Labancz Mártonnak 1869. november 24-én Dénes Sárától született a következő gyermeke, akit Borbára névre Czakó Márton földműves és Kis Rósália keresztelt, november 27-én (236/21/105). A Labancz házaspár 1872. január 15-én keresztelte meg Moldvai Ferenc sóvágó és Deák Anna Ferenc nevű fiát (236/21/124). A bizonyára elhunyt Borbára lányuk nevét adták következő gyermeküknek is, aki 1872. április 6-án született, s 11-én került keresztvíz alá. Ezúttal Fekete István és Szennyei Zsuzsánna keresztelte meg (236/21/127). A következő évben újabb gyermekáldásban volt részük, az újszülött fiú édesapja nevét vitte tovább; testvére keresztzülei őt is megkeresztelték (236/21/139). Utolsó gyermekük 1876. augusztus 23-án jött világra, aki a Miklós nevet kapta. (A keresztelés időpontja hiányzik). A szülők Földvári Sámuel és Labancz Katalint kérték fel keresztszülőnek (236/22/21). Labancz Márton sóvágó és felesége további három esetben keresztelt: 1878. február 15-én született Ács István sóvágó és Kun Ágnes Ágnes nevű lánya (236/22/34), 1889. március 5-én Isza József szőlőműves és Bodor Rózsa Sándor nevű fia (236/22/141), 1898. december 27-én Farkas József csizmadia és Bodor Anna Béla nevű fia (236/45/61).

Labancz Márton sóvágó és két felesége hat alkalommal részesült gyermekáldásban, 1865 februárja és 1876 augusztusa között. Egyik gyermekük korán elhalálozott. Két alkalommal Orosz József csizmadia és feleségét, egy-egy alkalommal Czakó Márton föld-

művest és feleségét, Földvári Sámuel és Labancz Katalint, két alkalommal pedig Fekete Istvánt és Szennyei Zsuzsánát kérték fel a keresztszülői teendőkre. Labancz Márton és felesége 1860 decembere és 1898 decembere között hat alkalommal keresztelt, hat családban. Három alkalommal sóvágó, egy-egy alkalommal szekeres, szőlőműves és csizmadia kérte fel a keresztszülői szerepre. Labancz Márton a keresztelés révén 1860–1898 között, azaz 38 éven át 12 alkalommal került kapcsolatépítési helyzetbe. A 12 esetben 10 családdal létesített komasági kapcsolatot.

3. Tasnádi Mózes sóvágót legelőször 1873 februárjában György Ferenc földész kérte fel Róza nevű újszülöttje megkeresztelésére. A keresztapa bizonyára leánytestvérével (Tasnádi Sára) vitte keresztvíz alá a csecsemőt. (236/38/82) 1878. április 7-én a fiatal sóvágó másodszor tartott keresztvíz alá újszülöttet, ezúttal a Molnár János által teherbe ejtett Kovács Zsuzsanna Julianna nevű csecsemőjét (236/38/154). 1895 és 1906 között Tasnádi Mózesnek és Juliannának (Lilának) 7 gyermeke született. Mózes 1895. július 25-én, megkeresztelte Király Miklós csizmadia és felesége, Villiger Olga (236/45/27). Julianna 1897. január 17-én, megkeresztelte január 24-én Kerekes Miklós földész és felesége, Kerekes Zsuzsanna (236/45/42). Márton 1898. augusztus 21-én, megkeresztelte szeptember 14-én Dunhel János gyári kőműves és felesége Ciciri (Cicziri) Ilka. (236/45/57). Mária 1900. február 11-én, keresztelte Dunhel János és Cicziri Ilka (236/45/72). Ilona 1903. február 8-án, keresztelte ifj. Bedő Sándor kőműves és Krausz Nina (236/45/101). Márton, 1904. október 20-án, keresztelte György József kaskötő és Illecfalvi Nagy Zsuzsa (236/45/120). Utolsó gyermekük, Sándor, 1906. augusztus 6-án született. Keresztszülőnek Szabó Mihály kovácsot és Kis Lilát kérték fel (236/45/140).

Tasnádi Mózes sóvágó legényként két gyermeket tartott keresztvíz alá. 1895–1906 között született hét gyermekének megkeresztelésére csizmadiát, földészt, gyári kőművest, kőművest, kaskötőt, kovácsot kért fel.

4. Sajátos eset a gyermektelen sóvágó Barna Andrásé és feleségéé, Finta Rebekáé. Szülőként nem szerepelnek, de az újtordai református anyakönyv szerint 13 gyermeket kereszteltek, 25 év folyamán: Kis György szőlőműves Márton nevű fiát 1858-ban, Nemes György taligás Anna nevű lányát 1861-ben, Finta Pál földműves Sándor nevű fiát és Julianna nevű lányát 1862-ben és 1866-ban, Finta András földműves Anna nevű lányát 1864-ben, Finta János földműves Sándor nevű fiát 1865-ben, Borsos János szőlőmunkás–nap számos János és István nevű fiát 1865-ben és 1866-ban, Simonfi Mihály sóvágó Borbára nevű lányát 1866-ban, Kis Sándor szőlőműves Ferenc nevű fiát 1868-ban, Bedő Ferenc szőlőműves József nevű fiát 1868-ban, Bara Eszter megesett nő János nevű fiát 1870-ben, Szabó István szőlőműves Ilona nevű lányát 1883-ban.

A VÁROS TEREI: A SÓVÁGÓK ÉLETTERE

A 19. század második felében a településszerkezet kialakult, véglegessé vált. Az Ó- és Újtorda közötti versengésben Újtorda veszített. Temploma, iskolája mindkét városnegyednek volt. A közigazgatás döntő intézményei viszont Ótordán épültek meg. A főteret délkelet felől a vármegyeháza és a főispáni ház zárja le. Az épület 1884-ben készült el, avatására 1886-ban került sor. A városháza és a városi törvényszék 1884–1886 között épült meg. A főtéren

kapott helyet a színház (Vigadó) 1901-1902-ben. A főtéri református templom közelében megépült a pénzügyi palota. A főtéren telepedett meg Füssy nyomdája, Velits gyógyszer-tára, az EMKE kávéház az első mozgóképszínházzal, a Korona szálló. A 19. század második felében elkészült a Széchenyi-liget, ahol vasárnapokon táncvigalom zajlott, télen korcsolyapálya működött. A híressé vált híd közelében a Fapiacon zajlottak havi egy alkalommal a pénteki nagyvásárok, szombatonként a főtéren a hetivásárok. Ünnepnapokon (március 15-én) a lakosság a Kossuth-téren gyülekezett, a megyeház előtt, s onnan vonult végig a piactéren a katolikus templom irányába. Amikor a város iparosodni kezdett, a gyártelep a város déli részén kapott helyet. Az 1870-es évektől ugyanide futott be naponta hat alkalommal a budapesti és a brassói vonat.

A város Újtordában helyezte el 1896-ban a vármegyei kórházat, majd 1908-ban a sebészeti kórházat. A hajdani Bethlen Gábor téren állt az újtordai református templom, körülötte az a tér, ahol majálisok, dinnyevásárok zajlottak. A templom közelében volt a Margitay-óvoda, az állami elemi iskola.

A 19. század végén, a 20. század elején Torda arculata és életvitele jelentősen megváltozott. Homogenetikus várossá vált, amely a hagyományos gazdálkodás struktúráját megőrizve lendült fel. A kiépülő ipar a helyi nyersanyagforrásokat és munkaerőt vette igénybe. Az üvegyár felépülését (1921) követte az üvegyári kolónia megépülése. A szódagyár felépülése után (1911–1912) létesült az szódagyári kolónia. A két városrész alakulása jelentősen eltért egymástól. Miközben Ótorda jelentősen városiasodott (új foglalkozások, épületek, intézmények és hivatalok, életmód), a város pereme, valamint Újtorda teljes egészében megőrizte falusi kinézését és életvezetését (földszintes házak, háztáji kertek, állattartás, földművelés).

A tímárok a Rákos patak keleti partjára épült Timárok utcájába koncentráltak, ahol a bőr áztatását a patakban épített gátak lehetővé tették. A fazekasok az agyaglelőhelyhez közeli Fazakasok utcájába koncentráltak. Hol éltek a fejlődő városban a sóvágók? A keresztelési anyakönyvek hosszú időn át esetlegesen, 1885-től rendszeresebben tüntették fel a szülők lakhelyét. A sóvágók lakásai a sóbánya környékén sűrűsödtek, az Akna, a Nagyakna, a Palásmál, az Alagút, az Ajtoni, az Újhegy utcákban. Szintén sóvágók által lakott utcák voltak az Újtorda ütőerét képező Jókai utca két oldalán, keletre (Zene utca, Cigányszer, Nagymező utca, Sósút utca, Labirintus, Bikatelepe, Keresztek alja, Festő utca, Ótárca utca, Temető utca) és nyugatra (Külkolozsvár utca, Kakasdomb, Búza utca, Porond, Jeges utca, Közép utca). Néhány sóvágó a várostól távolabb, az Aranyos keleti partján épült Postarétről, a város keleti és nyugati oldalán elnyúló szőlők alól (Szent János szőlő, Bagolyszőlő alj, Nagymalom utca) járt fel a bányába. Ez a városszéli periféria nyújtott megélhetést és életteret a földműveseknek, a szőlőműveseknek, akikkel a sóvágók leggyakrabban komasági kapcsolatba léptek.

KÖVETKEZTETÉSEK

1. A sóvágókat a fél évszázad során a szociometriai egyensúly jellemzi; a keresztszülő, a koma megválasztása leggyakrabban – fél évszázadon végig – azonos szociális mezőből történik. Az azonos szociális mező leggyakrabban a foglalkozási csoportot, ezt követően az azonos státusú foglalkozási csoportot, majd az azonos munkahelyen előforduló

magasabb (vagy alacsonyabb) státusú foglalkozási csoportot és a lakóhelyi csoportot jelenti. A sóvágók a sóbánya foglalkozási hierarchiájának alján helyezkedtek el. A keresztszülői kapcsolataik mind a bánya, mind a város esetében ugyanezen a szociális hierarchikus szinten alakultak ki. Sóvágók leggyakrabban sóvágót kértek fel gyermekük megkeresztelésére. A sóvágókra leginkább a föld- és szőlőművesekkel, a napszámosokkal, az iparosok közül a csizmadiákkal való affinitás volt jellemző. A 19. század végén, a 20. század elején szerveződő ipar által kitermelt új foglalkozási kategóriák közül a sóvágók a kétkezi munkásokkal (munkás, lakatos, gépész) kerültek komasági kapcsolatba. A keresztszülő megválasztásában erőteljesen érvényesült a kölcsönösségi tendencia. Mind a sóvágók, mind a föld-, szőlőművesek, napszámosok és csizmadiák következetesen egymást vették igénybe szociális hálójuk építésére.

2. A sóvágók és a velük komasági kapcsolatban álló partnerek alacsony szociometriai pozíciójára jellemző a pap, a bába, a legények és a nagylányok, a jótékony asszonyok keresztszülőként való igénybe vétele, valamint a megesett nők kereszteléssel való felkarolása. Magasabb társadalmi kategóriába tartozó családnak a sóvágókhoz való leereszkedő, tüntető közeledése elszórtan fordul elő.
3. A sóvágók a városiasodó, polgárosodó, iparosodó város perifériájára szorultak.⁸ Lakóhelyük is kifejezi a lokális társadalomban elfoglalt alacsony státusukat, marginális pozíciójukat, alacsony életszínvonalukat, valamint a jelzett foglalkozásokkal való affinitásukat, szimpátiájukat.

SZAKIRODALOM

BOURDIEU, Pierre

1993 Effets de lieu. In: Uő (dir.): *La misère du monde*. Édition du Seuil, Paris, 249–262.

MÉREI Ferenc

1998 *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris, Budapest.

MORVAY Judit

1980 koma (szócikk). In: Ortutay Gyula (főszerk): *Magyar Néprajzi Lexikon 3*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 244–245.

ORBÁN Balázs

1889 *Torda város és környéke*. Pesti Könyvnyomda, Budapest.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Budapest.

WOLF Rudolf

1990 Adatok az erdélyi sóbányások (sóvágók) fejedelemség korabeli helyzetéről. *Korunk* I. (12) 1631–1636.

1993 *Torda város tanácsi jegyzőkönyve 1603–1678*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

8 A fizikai tér és a társadalmi egyenlőtlenségek viszonyáról: Bourdieu 1993.

ADATKÖZLŐK

Harmath Béla sz. 1932. nov. 18., Torda. A felvétel készült 2011. július 26-án.

Bálint Miklósné sz. Szász Rozália (Dódi) 1935, Torda, Albert Ernőné sz. Bálint Margit sz.

1932, Torda, Albert Miklós sz. 1957, Torda. A felvétel készült 2009. augusztus 15-én.

Furnea Gábor sz. 1933, Aranyospolyán, Furnea Gáborné Bíró Júlia sz. 1947, Torda. A felvétel készült 2007. május 21-én.

Szilágyi Miklós sz. 1931, Torda. A felvétel készült 2012. február 27-én.

MINERII SALINEI DIN TURDA. O ANALIZĂ SOCIOMETRICĂ

În anul 1932 Salina din Turda a fost închisă definitiv. De la această dată din oraș a dispărut o pătură socială cu o tradiție multiseculară. Cine au fost minerii din Turda; unde era locul lor în ierarhia orașului? Autorul studiului întreprinde o analiză a registrelor matricole din perioada 1858–1912 privind criteriile de selecție a nașilor de botez. Din analiza a celor 567 cazuri de botez reiese că minerii întrețineau relațiile cele mai strânse cu cizmarii, agricultorii, viticultorii și zilierii din oraș.

THE MINERS OF THE SALT-MINE FROM TURDA. A SOCIOMETRIC ANALYSIS

In 1932 the salt-mine of Turda was closed for good. From that point a social stratum with a tradition of many centuries has disappeared from the city. Who were the miners of Turda, where was their position within the hierarchy of the city? The author of the study analyzes the registers of births between 1858 and 1912 regarding the criteria for selecting the godparents. From the 567 cases in question it becomes evident that miners had closest relations with the boot-makers, farmers, vine-growers and day-workers of the city.

KÉPEK

1-2. A sóbánya alkalmazottai a 19-20. század fordulóján. (Magántulajdon)